

24.05.2018

KDi

Atis Rozentāls

Gribu būt karaliene

Juliuša Slovacka traģēdijas galvenā varone varaskārē var sacensties ar lēdiju Makbetu, un šis nav vienīgais Šekspīra motīvs Teksts Atis Rozentāls

Tikai nepilnus 40 gadus nodzīvojušais Juliuss Slovackis (1809-1849) sarakstījis 25 lugas. Viena no tām - Baladīna - apbrīnojamā kārtā ekonomiski tik sarežģītajā atgūtās Latvijas neatkarības sākumposmā - 1992. gadā - Jāzepa Osmaņa tulkojumā nodrukāta uz gluži laba dobspiedes papīra. Tagad tā sagaidījusi arī savu uznācienu uz skatuves Valmieras Drāmas teātrī Viestura Kairiša režijā.

Visnotaļ jaunais rakstnieks 1834. gadā, dzīvodams Šveicē, rada lugu par varu, sakausēdams šo tēmu ar fantāzijas līniju un ieviešot teiksmainas būtnes. Jāzeps Osma-nis vienā teikumā kā garāmejojot ir pieminējis, ka Baladīnas fabulu «varētu apzīmēt kā šekspīrisku», taču nevar nepamanīt, ka Slovackis no dižā angļu barda aizguvis ne vienu vien motīvu un ietvēris savā lugā. Vientuļnieks, bijušais karalis, kuru atriebt vēlas Kirkors, ir rada Hamleta tēva garam, turklāt dēvē Kirkoru par dēlu. Pēc pirmās slepkavības Baladīnai uz sejas parādās nenomazgājams traips, kas uzsver arī bez tā pamanāmo līdzību ar lēdiju Makbetu, turklāt lugā ierakstīti arī rēgi dzīru laikā.

Lugā ir aina ar aklu māti vētrā, savukārt beigās Baladīnu gaida atmaksas stunda

īsti Ričarda III garā ar rēgu izteiktām apsūdzībām. Vēl, protams, garu pasaules intrigas ar Titānijai līdzīgo nimfu Goplānu un diviem Pakiem - Čupriņu un Spridzi, kas traģēdiju atšķaida ar Sāpnim vasaras naktī līdzīgu fantastiski komisku sižetu, kurā cilvēku pārvērš kokā.

AKTIERIS KĀ ZĪME

Viestura Kairiša izrādēm piemītošā izsmalcinātā, reizē lakoniskā vizualitāte, kas raksturīga Reiņa un Kristas Dzudzilo rokrakstam, dominē arī Valmieras Drāmas teātrī iestudētajā Baladīnā. Uz skatuves uzbūvēta vēl viena skatuve, un tās priekšskars atveras, atklājot varoņus, kuru veidols ir zīme. Kostīms, plastika, kustību partitūra, kas ir Elīnas Lutces pārziņā, ir tēla pamats, un aktierspēle aizvirzās otrajā plānā. Šajā ziņā Viesturs Kairišs zināmā mērā tuvinās Robertam Vilsonam, nebūdam gan apveltīts ar vilsoniski vulkānisku enerģētiku un tomēr nepadarīdam aktierus tikai par lellēm, kas zibenīgi maina maskas.

Baladīnā katrs tēls ir samērā nemainīgs, un, tā kā galvenā varone faktiski ir vampīrs (tā nav Slovackim), šis fakts arī kļūst par viņas būtības atslēgu. Konsekvents, bet arī zināmā mērā vienveidīgs ir Riharda Zaļupes veidotais izrādes skaniskais ietērs (mūziku izpilda Mikus Bāliņš).

Izrādei ir līdzīga problēma, kāda piemita arī perfekti konceptuāli izstrādātajam Viestura Kairiša un Dzudzilo pāra Karalim Līram Rīgas Krievu teātrī: ir kāds brīdis, kamēr skatītājs atšifrē principu, pēc kāda būvēta izrāde, taču pēc tam paņēmienu klāt vairs nenāk, spēle notiek pēc tiem pašiem noteikumiem līdz galam. Tādējādi uzmanība tiek koncentrēta uz lugas sižetu un tekstu, bet vizuālajā ziņā nekas jauns vairs neparādās (izņemot Baladīnas karalienes kleitu). Respektīvi, vizuālais un skaniskais slānis kaut kādā brīdī sevi izsmeļ, jo neattīstās. Risks ir tāds, ka sižets ir vai nu zināms (Līrā), vai ļoti prognozējams (Baladīnā). Un, ja aktieri neizlaužas no režisora noteiktā rāmja, iestājas vienmuļība, par spīti tam, ka viss patiešām ir izdomāts un izplānots līdz pēdējam sīkumam.

VARASKĀRES ANATOMIJA

Lai arī nepārprotami aizrāvieš ar Šekspīru, Slovackis tomēr ievieš kaut ko principiāli atšķirīgu: Baladīna ir vienkārša zemnieku meitene, nevis augstmaņa sieva kā lēdija Makbeta. Vēl vairāk: kad Kirkoram piedāvā kļūt par karali, viņš atsakās, par vienu no argumentiem minot, ka sieva ir no zemas kārtas un nav cienīga kļūt par karalieni. Baladīnu tas neprātīgi aizvaino. Izrādē šķiriskie aspekti nav ļoti uzsvērti, taču lielā mērā Baladīnas nabadzīgā izcelsme ir iemesls viņas varaskārei. Un tālāk jau pilnā sparā aiziet nāves sērija, jo apstāties vairs nav iespējams.

Izrādē aktierdarbi ir pakārtoti kopējai stilistikai, tādējādi var tikai minēt darbojošos personu uzvedības motivāciju, kas tekstuāli izskan, bet nav uztverama reālistiskās cēloņsakarībās. Piemēram, to, ka Kirkors iemīl abas meitas, nosaka nevis viņa griba, bet mītisko personāžu burvestības, taču šis kungs ir gatavs līdzī nēmt abas: vienu kā sievu, otru kā mīļāko. Starp tēliem, kādus redzam, un tiem, kādi tie ir lugā, ir kaut vai vizuāla atšķirība, ko brīžiem režisors uzsver, titros parādot lugas remarku, kas kontrastē ar tēlu uz skatuves, - nav Ivo Martinsonam ērgļa spārnu, un, kad ieraugām Imanta Strada apģērbu, nāk smiekli, jo tas neatbilst titra vēstījumam «uznāk sārtaidzis zemnieka drānās».

Īpaši pirmajā cēlienā ir daudz komikas un dzirkstošas teatralitātes - gan tad, kad Māras Mennikas Čupriņš un Mārtiņa Meiera Spridzis padarīti gandrīz vai par mīlniekiem, gan kad Ingas Apines Goplānai likts runāt dobjā balsī un skaļi ievilkt plaušās gaisu. Arī sižeta pamatlīnija rit rotaļīgi un ironiski gan attiecībā uz Ivo Martinso-na Kirkoru, gan Daces Eversas Māti, tikpat rotaļīgi iezīmētas arī māšas sāncenses - Elīnas Vānes Baladīna un Rūtas Dišleres Alīna. Savukārt, virzoties pa asiņaino ceļu uz varu, Elīnas Vānes varone paliek viena pret neredzamu, bet sadzirdamu rēgu pasauli, kas gan kādā brīdī sāk atgādināt ra-diateātri. Samērā grūts uzdevums, ņemot vērā runājamo tekstu mazliet manierīgo lirismu, ir Kārlim Freimanim Filona lomā. Neapmierinātība ar pašreizējo situāciju un cerības atgriezties tronī ir rīcības vadmotīvs Tālivalža Lasmaņa Vientuļņiekam, savukārt Krišjānis Salmiņš vācieša fon Kostrina lomā iemieso nepārejošu drūmumu.

To, kādu darbu izrādes veidošanā ieguldījusi dramaturģijas konsultante Madara Rutkēviča, var novērtēt tikai, ja pārlapo lugas izdevumu. Teksts ir koncentrēts, op-timizēti daži trešā plāna tēli, gluži loģiski svītrots gaužām literārais epilogs, kurā piedalās arī skatītāji. Skatuviskā nosacītība, ko radošā komanda realizē konsekventi, ļauj apiet Slovacka fantāzijā radušos tehniski pagrūti realizējamus risinājumus, piemēram, sālsmaizes saindēšanu, naža vienu pusi noziežot ar indi (abas nevar, jo tad pati Baladīna aizietu bojā). Tomēr, kad vēro izrādi, brīžiem ir sajūta, ka runājamā joprojām ir par daudz. Viesturs Kairiņš ir režisors, kura izrādes skatītājam ir darbs. Taču, skatoties Baladīnu, vizuālais un saturiskais stāsts šķiet ejam pa nedaudz paralēliem celiņiem.